

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
9/2 (2025), 253-272.

**el-Lemem Teorisi Bağlamında Günah Tasnifi: Kur'ân ve Hadis Verilerinin
Sentezik Bir İncelemesi**

Reassessing Minor Sin Theory (*Lemem*) through Qur'anic and Hadith Evidence: Toward
an Integrated Interpretation"

Osman Yağmur

Dr. Öğr. Üyesi. Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis
Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dicle University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences,
Division of Hadith, Diyarbakır, Türkiye

E-posta: osmanyagmur387@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9674-3356

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Kasım/November 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 8 Aralık/December 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/December 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış/Winter

DOI: 10.46595/jad.1816314

Cite as / Atıf: Yağmur, Osman. "el-Lemem Teorisi Bağlamında Günah Tasnifi: Kur'ân ve Hadis Verilerinin Sentezik Bir İncelemesi". *Journal of Analytic Divinity*, 9/2, 2025, 253-272

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Osman Yağmur)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Osman Yağmur % 100

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın günah karşısındaki konumu ve sorumluluğu, farklı dereceler üzerinden ele alınmaktadır. En-Necm sûresi 53/32. âyet, büyük günahlarla küçük günahlar (el-lemem) arasındaki ayrımı açıkça ortaya koymaktadır. Müfessirler “el-lemem” kavramını, kimi zaman insanın iradesi dışında gelişen geçici temayüller, kimi zaman da işlenip ardından hemen tevbe edilen küçük günahlar şeklinde yorumlamışlardır. İbn Abbas, Katâde ve Mücâhid gibi erken dönem müfessirlerin açıklamaları, bu kavramın mahiyeti konusunda farklı yaklaşım tarzlarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.v) “Âdemoğluna zinadan bir pay yazılmıştır...” hadisi, âyetin tefsirinde tamamlayıcı bir delil olarak değerlendirilmiştir. Hadis, zinayı yalnızca fiilî birleşmeye indirgememekte; bakıştan işitmeye, dokunmadan niyete kadar uzanan çok boyutlu bir sürece dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, “kebâir” ve “lemem” ayrımına ışık tutmakta ve günahın niyet-amel ilişkisi içinde nasıl değerlendirileceğini göstermektedir. Yapılan inceleme sonucunda, ilgili hadisin ferç, nefsin temennisi ve el-lemem kavramlarını açıklığa kavuşturarak zina fiilinin derecelerini belirlediği; bu yönüyle hem küçük günah-büyük günah ayrımına hem de günahın psikolojisine dair önemli bir çerçeve sunduğu tespit edilmiştir. Hadis, kişinin şehvetle imtihanını ve iffetin korunmasının ahlâkî değerini vurgulamakta; ayrıca Allah'ın engin mağfiretinin, kulun içsel mücadele ve niyet dünyasıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylece âyet ve hadisin müşterek ele alınması, günahın mahiyeti ve insan iradesinin sınırları konusunda bütüncül bir anlayışa katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Günah, Kebâir, Zina, el-Lemem, Buhârî, Müslim

Abstract

In the Qur'an, the human position and responsibility in relation to sin is discussed through different degrees. Verse 32 of Sûrat al-Najm clearly distinguishes between major sins (*kabâ'ir*) and minor sins (*al-lamam*). Exegetes have interpreted the term *al-lamam* either as transient inclinations that arise involuntarily, or as minor sins committed but immediately followed by repentance. The interpretations of early exegetes such as Ibn 'Abbās, Qatāda, and Mujāhid reveal different nuances concerning the nature of this concept. In this context, the Prophetic tradition, “Every son of Adam has his share of zina...” is considered a complementary evidence for understanding the verse. The hadith does not confine zina merely to physical intercourse; rather, it highlights a multilayered process extending from looking and listening to touching and intending. This perspective sheds light on the distinction between *kabâ'ir* and *lamam*, and demonstrates how sin should be evaluated within the framework of the intention-action relationship. This article analyzes the hadith from both transmission (*isnād*) and meaning (*dirāya*) perspectives, focusing particularly on the lexical, exegetical, and juridical dimensions of the terms *farj* (sexual organ), *nafs al-tamanni* (the desire of the soul), and *al-lamam*. Furthermore, the study examines the hadith's function in relation to safeguarding chastity from an ethical standpoint, confronting human desire from a psychological perspective, and classifying degrees of zina in Islamic jurisprudence. Thus, by evaluating the verse and the hadith together, this study contributes to discussions in Islamic thought on the distinction between minor and major sins, the psychology of sin, and the vastness of divine forgiveness.

Keywords: Hadith, Sin, Major sins, Adultery, el-Lamam – (Minor sins), al-Bukhari, Muslim

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de insanın günah karşısındaki konumu ve sorumluluğu farklı dereceler üzerinden ele alınmıştır. En-Necm sûresinin 53/32. âyetinde bu ayırım açıkça ifade edilmektedir: *"Onlar ki, büyük günahlardan ve çirkin fuhuşlardan kaçınırlar; ancak ufak tefek sürçmeler (el-lemem) müstesna. Şüphesiz Rabbinin mağfireti geniştir."*¹ Bu âyette geçen **"el-lemem"** terimi, İslâmî literatürde önemli tartışmalara konu olmuştur. Müfessirler "el-lemem"i; bazen insandan iradesi dışında meydana gelen geçici temayüller, bazen de işlenip ardından hemen tevbe edilen küçük günahlar olarak yorumlamışlardır. Nitekim İbn Abbas (ö. 68/687-688), Katâde (ö. 117/680), Mücâhid (ö. 103/721) gibi erken dönem müfessirlerin açıklamalarında "el-lemem" in mahiyetine dair farklı nüanslar göze çarpmaktadır.² Bu tartışmaların temelinde, insanın kaçınılmaz zaafları ile Allah'ın rahmeti arasındaki dengeyi anlama çabası yer almaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisi, âyetin tefsiri açısından tamamlayıcı bir delil olarak görülmüştür:

*"Âdemoğluna zinadan bir pay yazılmıştır; bundan mutlaka nasibini alacaktır. Gözün zinası bakmaktır, kulağın zinası dinlemektir, dilin zinası konuşmaktır, elin zinası tutmaktır, ayağın zinası yürümektir. Nefis arzu eder ve temenni eder; ferç ise bunu ya doğrular ya da yalanlar."*³ Hadis, zinayı yalnızca fiilî birleşmeyle sınırlı görmemekte; bakıştan işitmeye, dokunmadan niyete kadar uzanan çok katmanlı bir sürece dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, hem âyetin "kebâir" ve "lemem" ayırımına ışık tutmakta hem de günahın mahiyetinin niyet-amel ilişkisi içinde nasıl değerlendirileceğini göstermektedir.

Dolayısıyla bu makalede söz konusu hadis, rivayet (sened) ve dirayet (anlam) yönünden tahlil edilecek; özellikle "ferç", "nefsin temennisi" ve "el-lemem" kavramlarının lugavî, tefsirî ve fikhî boyutları üzerinde durulacaktır. Ayrıca hadisin ahlâkî açıdan iffetin korunması, psikolojik açıdan insanın şehvetle imtihanı ve fikhî açıdan zina fiilinin derecelendirilmesi bağlamındaki işlevi tartışılacaktır. Böylece âyet ve hadisin birlikte değerlendirilmesi, İslâm düşüncesinde küçük günah-büyük günah ayrımı, günahın psikolojisi ve Allah'ın geniş mağfireti meselelerine katkı sağlayacaktır.

Aynı zamanda diğer çalışmalar, "el-lemem" kavramını Necm sûresi bağlamında ağırlıklı olarak **Kur'an ve tefsir kaynakları üzerinden** ele almakta ve küçük-büyük günah ayırımını tefsir literatürü çerçevesinde tartışmaktadır. Bu çalışma ise, Kur'anî verileri tekrarlamakla yetinmeyip konuyu **hadis literatürüyle birlikte**, özellikle ilgili rivayetlerin **sened, lafız ve metin farklılıklarını** sistematik biçimde inceleyerek değerlendirmektedir. Ayrıca hadisin içerdiği "ferç", "nefsin temennisi" ve uzuvların günahı gibi unsurlar, **ahlâk psikolojisi ve dinî davranış modeli** açısından analiz edilerek kavramın Kur'an ve hadis birlikte okunduğunda ortaya çıkan **sentezik yapısına** vurgu yapılmaktadır. Böylece çalışma, Karagöz'ün tefsir odaklı yaklaşımını konuya **rivayet-dirayet sentezi ve psikolojik-ahlâkî bir çerçeve** kazandırması yönüyle ayrılmaktadır.

¹ Necm, 33/52.

² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, 27/58-59,

³ Buhârî, *İsti'zân*, 12; Müslim, *Kader*, 20; Ebu Dâvud, *Nikah*, 44.

1. el-Lemem Kavramı

اللمم kelimesi لَمَّ fiilinden türemiş bir isimdir. لَمَّ fiili “biriktirdi, dağılan işlerini topladı,⁴ düzene koydu,⁵ bir şeyi sürekli olmadan ara sıra yaptı, bir şeye yakın oldu,⁶ bir günaha yaklaştı, bir yerde konakladı, dağınık olan saçı düzeltti, cinler ara sıra insana dokundu, bir şeyi ısrarlı ve devamlı olmamak şartıyla az yaptı, bir şeyin yanında az bir zaman durdu anlamlarına gelir.⁷

1.1. “el-Lemem” Kavramı İle İlgili Müfessirlerin Analizleri

Kur’ân-ı Kerîm, insanın günah karşısındaki sorumluluğunu farklı dereceler üzerinden ele almış, büyük günahlarla küçük günahlar arasında bir ayrım yapmıştır. Bu ayrımın en açık örneklerinden biri, en-Necm sûresinin 53/32. âyetidir. Âyette, müminlerin büyük günahlar (*kebâir*) ve çirkin fuhuşlardan kaçındıkları, ancak bazı ufak tefek sürçmelerin (*el-lemem*) bundan istisna edildiği ve Allah’ın mağfiretinin geniş olduğu ifade edilmektedir. Âyetin merkezinde yer alan “el-lemem” kavramı, erken dönemden itibaren müfessirler arasında tartışılmış, farklı lugavî, tefsirî ve fikhî yorumlara konu olmuştur.

Erken dönem müfessirlerinden İbn Abbas, “el-lemem”i farklı şekillerde yorumlamıştır. Ona göre bu kavram bazen insanın işlediği günahı hemen ardından tevbe ile terk etmesi, bazen de kişinin kalbine gelen fakat fiile dönüşmeyen temayüller anlamına gelir.⁸ Yine İbn Abbas’a nispet edilen rivayetlerde, “dokunmak, öpmek, bakmak” gibi zinaya yaklaşan fiillerin de “el-lemem” kapsamında değerlendirildiği görülür.⁹

Mücâhid b. Cebr, “el-lemem”i insanın zihninde beliren veya bakış gibi dışa vuran öncül günah temayülleri olarak yorumlamıştır.¹⁰ Ona göre Allah (c.c), kulunun bu tür kaçınılmaz zaaflarını geniş mağfiretiyle affetmektedir. Katâde, “el-lemem”i iki şekilde izah etmiştir: Birincisi, kalpte beliren düşünceler; ikincisi ise işlenip ardından tevbe edilen küçük günahlar.¹¹ Bu görüş, küçük günahların affedileceği ancak büyük günahlardan sakınılması gerektiği fikrini desteklemektedir. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ise “el-lemem”in, arada sırada işlenen ve ısrar edilmeyen küçük günahlar olduğunu ifade etmiştir.¹² Taberî, çeşitli sahâbî ve tâbiûn rivayetlerini toplayarak “el-lemem”i şu şekilde değerlendirmeye tabi tutmuştur:

Bu konuda tercih edilen görüş, Arap dildilerinin beyanına göre, “أَلَّا اللَّمَمَ” ifadesinin “kesinti ve istisna” anlamına geldiği yönündedir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: “Büyük günahlardan ve hayasız fiillerden uzak duranlara gelince; bunların dışında kalan

⁴Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, (Beyrut: Dâru'l-Besâir, 1987), 605; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan İbn Düreyd, *Cemheratü'l-luga*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 1/168.

⁵Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 12/548.

⁶Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an tefsîri âyi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 22/69; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1422), 4/190.

⁷İsmail Karagöz, “Necm Sûresinin Otuz İkinci Âyetinde Geçen ‘Lemem’ Kelimesi Bağlamında Küçük ve Büyük Günah Meselesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 60/3 (Eylül 2024), 845-872.

⁸Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 27/85-87.

⁹Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 9/79-80.

¹⁰Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 27/86.

¹¹Kurtubî, *el-Câmi*, 17/84-85.

¹²İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 7/464.

'lemem' ise bağışlanmış küçük sürçmelerdir." Yani burada kastedilen, büyük günahlardan geri kalan (daha hafif nitelikteki) hatalardır; dünyada belirli cezaları gerektirmeyen ve ahirette de bağışlanmaya konu olabilecek türden küçük günahlardır. Bu anlamlandırmanın delillerinden biri de, Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda görüldüğü üzere, büyük günahlardan sakınılması hâlinde küçük günahların affedileceğinin vaat edilmiş olmasıdır: "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz." (Nisâ 4/31) Böylece âyetteki "lemem" in, büyük günahların dışında kalan ve bağışlanması umulan küçük hatalar olduğu anlaşılmaktadır.¹³

Bu düşünceden hareketle Taberî, tercih olarak "el-lemem" i küçük günahlar şeklinde anlamayı daha uygun bulduğunu ifade edebiliriz.¹⁴ Zemahşerî (ö. 548/1144), "el-lemem" i insan fıtratı gereği arada sırada işlenen küçük hatalar olarak görür ve Allah'ın mağfiret sıfatına dikkat çeker.¹⁵ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), farklı görüşleri zikrettikten sonra özellikle fiile dönüşmeyen niyet ve düşünceleri ön plana çıkarır. Onun düşüncesine göre âyet, insanın kalbine gelen geçici temayüllerin bağışlandığını, fakat fiile dönüşen günahların mağfiret kapsamında değerlendirilmesi için tevbe şartının bulunduğunu göstermektedir.¹⁶ Kurtubî, konuyla ilgili farklı rivayetleri aktararak İbn Abbas'ın "dokunmak, öpmek, bakmak" yorumuna önem atfetmiştir. Ona göre "el-lemem", kavramı zinaya yaklaşan fakat zina fiili derecesine ulaşmayan davranışlardır.¹⁷ İbn Kesîr, "el-lemem" i küçük günahlar olarak değerlendirir ve bu görüşünü desteklemek için "Âdemoğluna zinadan bir pay yazılmıştır..." hadisini nakleder.¹⁸ Bu hadis, günahın yalnızca fiilî birleşmeden ibaret olmadığını, bakıştan dokunuşa kadar birçok aşamayı kapsadığını ortaya koyar.

Bu farklı yorumlar, insanın kaçınılmaz zaafı ile Allah'ın geniş mağfireti arasındaki dengeyi kurduğunu göstermektedir. Ayrıca âyetin hadislerle birlikte değerlendirilmesi, günahın yalnızca fiilî davranışlardan ibaret olmayıp niyet-amel ilişkisi içinde çok boyutlu olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

en-Necm 53/32 âyetinde zikredilen "el-lemem" kavramı, İslâm düşüncesinde küçük günah-büyük günah ayrımının temel tartışma noktalarından birini teşkil etmiştir. Müfessirler, bu kavramı farklı açılardan yorumlasalar da ortak vurgu, Allah'ın kullarının zaafılarını geniş mağfiretiyle bağışlamasıdır. Hadislerle desteklenen bu yaklaşım, günah psikolojisi, niyet-amel ilişkisi ve iffetin korunması gibi konularda zengin bir tefsirî birikim ortaya koymuştur.

2. Rivâyet Analizi

İncelenen hadis, Buhârî (ö. 256) ve Müslim (ö. 261) başta olmak üzere Kütüb-i Sitte içerisinde farklı sened ve lafızlarla rivâyet edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle hadisin hangi

¹³ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1955), 27/85-87.

¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 27/84-89.

¹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. 'Abdullâh en-Neccâr - 'Abdülkerîm Hıdayrî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1987), 4/287.

¹⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 1981), 28/75-76.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, 17/83-87.

¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 7/463-465.

ana kaynaklarda yer aldığı, metin varyantlarının hangi lafız farklılıklarını barındırdığı ve bu farklılıkların anlam üzerindeki yansımaları ortaya konulacaktır.

2.1. Hadisin Kaynakları ve Varyantları

1. Buhârî: *İsti'zân* ve *Kader* kitaplarında, el-Humeydî – Süfyân – İbn Tâvûs – Tâvûs – İbn Abbâs – Ebu Hureyre tarikiyle.
2. Müslim: *Kader* kitabında, benzer senedle ve lafız farklılıklarıyla.
3. Ebû Dâvûd: *Nikâh* kitabında, farklı lafız ve bazı ibare eksiklikleriyle.
4. Nesâî: *Sünenü'l-Kübrâ'* da tefsir babında.

2.1.1. Buhârî Rivayeti

• حدثنا الحميدي، حدثنا سفيان، عن ابن طاوس، عن أبيه، عن ابن عباس، قال: ما رأيت شيئاً أشبه باللمم مما قال أبو هريرة، عن النبي ﷺ: «إن الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا، أدرك ذلك لا محالة: فزنا العين النظر، وزنا اللسان المنطق، والنفس تمنى وتشتهي، والفرج يصدق ذلك أو يكذب».

• Hümejdî bize rivayet etti; Süfyân bize nakletti; o, İbn Tâvûs'tan, o babasından, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti. İbn Abbâs şöyle dedi: “Ebû Hureyre'nin Resûlullah ﷺ'dan naklettiği söz kadar *lemme* benzeyen başka bir şey görmedim.” Resûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Allah, Âdemoğlu için zinadan nasibini takdir etmiştir; kişi bundan kaçınamaz. Gözlerin zinâsı bakmaktır; dilin zinâsı konuşmaktır; nefis arzu eder ve temenni eder; bunları ise ferç (cinsel organ) ya doğrular ya da yalanlar.”¹⁹

2.1.2. Müslim Rivayeti

• حدثنا إسحاق بن إبراهيم الحنظلي، أخبرنا جرير، عن منصور، عن أبي وائل، عن عبد الله قال: قال رسول الله ﷺ: «إن الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا، أدرك ذلك لا محالة: فالعينان زناهما النظر، والأذنان زناهما الاستماع، واللسان زناه الكلام، واليد زناها البطش، والرجل زناها الخطى، والقلب يهوى ويتمنى، ويصدق ذلك الفرج أو يكذبه».²⁰

• İshâk b. İbrâhîm el-Hanzalî bize rivayet etti; Cerîr haber verdi; o, Mansûr'dan; o, Ebû Vâil'den; o da Abdullah'tan rivayet etti. Abdullah (İbn Mes'ûd) şöyle dedi: Resûlullah ﷺ buyurdu ki: “Allah, Âdemoğlunun zinadan alacağı nasibi takdir etmiştir; kişi buna mutlaka ulaşacaktır. Gözlerin zinâsı bakmaktır; kulakların zinâsı dinlemektir; dilin zinâsı konuşmaktır; elin zinâsı dokunmaktır; ayağın zinâsı yürümektir; kalp arzular ve temenni eder; bütün bunları ise ferç (cinsel organ) ya doğrular ya da yalanlar.”²¹

2.1.3. Ebû Dâvûd Rivayeti

• حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا حماد، عن سهيل بن أبي صالح، عن أبيه، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله ﷺ: «إن الله كتب على ابن آدم نصيبه من الزنا، أدرك ذلك لا محالة: فالعينان تزنيان، وزناهما النظر، والأذنان تزنيان، وزناهما السمع، واللسان يزني، وزناه الكلام، واليد تزني، وزناها البطش، والرجل تزني، وزناها المشي، والقلب يهوى ويتمنى، ويصدق ذلك الفرج أو يكذب».

¹⁹ Buhârî, *İsti'zan*, 12; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî Şerhi Sahihi Buhârî, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1989, c. 11, s. 30.

²⁰ Müslim, *Kader*, 20.

• Mûsâ b. İsmâîl bize rivayet etti; Hammâd nakletti; o, Süheyl b. Ebî Sâlih'ten; o, babasından; o da Ebû Hüreyre'den rivayet etti. Ebû Hüreyre şöyle dedi: Resûlullah buyurdu ki: "Allah, Âdemoğlu için zinadan payını takdir etmiştir; kişi buna mutlaka ulaşacaktır. Gözler zina eder; onların zinâsı bakmaktır. Kulaklar zina eder; onların zinâsı işitmektir. Dil zina eder; onun zinâsı konuşmaktır. El zina eder; onun zinâsı tutmaktır. Ayak zina eder; onun zinâsı yürümektir. Kalp arzu eder ve temenni eder; bütün bunları ise ferç (cinsel organ) ya doğrular ya da yalanlar."²²

2.1.4. Nesâî Rivayeti

• أخبرنا قتيبة، قال: حدثنا الليث، عن ابن شهاب، عن سعيد بن المسيب، عن أبي هريرة، عن النبي ﷺ قال: «كتب على ابن آدم نصيبه من الزنا، مدرك ذلك لا محالة، العينان زناهما النظر، والأذنان زناهما الاستماع، واللسان زناه الكلام، واليد زناه البطش، والرجل زناه المشي، والقلب يهوى ويتمنى، ويصدق ذلك الفرج أو يكذبه

• Kuteybe bize haber verdi; Leys rivayet etti; o, İbn Şihâb'dan; o, Saîd b. el-Müseyyeb'den; o da Ebû Hüreyre'den, Peygamber ﷺ'in şöyle buyurduğunu nakletti: "Âdemoğlu için zinadan alacağı pay yazılmıştır; kişi buna mutlaka ulaşır. Gözlerin zinâsı bakmaktır; kulakların zinâsı işitmektir; dilin zinâsı konuşmaktır; elin zinâsı tutmaktır; ayağın zinâsı yürümektir. Kalp arzular ve temenni eder; bütün bunları ise ferç (cinsel organ) ya doğrular ya da yalanlar."²³

2.1.5. Mukayeseli Tablo

Kaynak	Ortak Lafız	Rivayetlerdeki Farklılık
Buhârî	كتب على ابن آدم حظه من الزنا أدرك ذلك لا محالة	Sadece göz, dil, nefis ve ferç zikredilir.
Müslim	Aynı giriş lafzı	Daha geniş: göz, kulak, dil, el, ayak, kalp ve son olarak ferç zikredilir.
Ebû Dâvûd	Aynı giriş lafzı	Müslim'e benzer; uzuvlar tafsîlî sayılır, özellikle "تَرْيَان" lafzı tekrar edilerek vurgulanır.
Nesâî	Aynı giriş lafzı	Müslim ve Ebû Dâvûd'la aynı; uzuvlar ayrıntılı şekilde verilir. Rivayet lafzı "مدرك ذلك لا محالة" şeklindedir.

2.2. Sened Analizi

Bu çalışmada, ilgili konuyla bağlantılı olarak farklı hadis kaynaklarında yer alan rivayetler de zikredilmiştir. Ancak sened incelemesi yalnızca İmam Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'inde geçen rivayetlerle sınırlandırılmış, diğer kaynaklardaki rivayetler konunun sınırları aşmaması için sened yönünden ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Böylece konunun rivayet zenginliği ortaya konulurken, sened analizinde metodolojik bir bütünlük ve derinlik sağlamak amacıyla Buhârî'nin rivayetleri ve senedleri merkeze alınarak diğer rivayetlerle beraber konu izah edilmeye çalışılacaktır.

²² Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 44

²³ Nesâî, *İsti'azâh Ebû Dâvûd, Nikâh*, 44, 27.

2.2.1. Birinci Sened (el-Humeydî – Süfyân – İbn Tâvûs)

• el-Humeydî,²⁴ Süfyân b. Uyeyne,²⁵ İbn Tâvûs ve Tâvûs b. Keysân:²⁶ İbn Abbâs: Allah Rasulü'nün (s.a.v) amcasının oğlu, "Hibrü'l-Ümme" ve "Tercümânü'l-Kur'ân" lakaplı büyük sahâbî.

İlgili rivayeti bize nakleden râvî, muhaddisler arasında güvenilirliğiyle bilinen Hümejdî'dir. İmam Buhârî, "Sahîh"'inde söz konusu rivayeti doğrudan ondan nakletmiş; İmam Müslim ise rivayetini onun vasıtasıyla aktarmıştır. Böylece her iki muhaddisin rivayet tarzları arasındaki farklılık, isnadın aktarım biçimine dair dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

2.2.2. İkinci Sened (Mahmud b. Ğaylân – Abdurrezzâk – Ma'mer)

• Mahmud b. Ğaylân,²⁷ Abdurrezzâk es-San'ânî,²⁸ Ma'mer b. Râşid.²⁹

2.2.3. Üçüncü Sened (Şebâbe – Vekî' – İbn Tâvûs)

• Şebâbe b. Sevâr.³⁰ Vekî' b. el-Cerrâh,³¹

²⁴Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr, Şâfiî'nin talebesi, sika ve imam muhaddis, Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981. c.9, s.395-405; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1325. c.5, s.257-259; Yücel Ahmed, "Humeydî, Abdullah b. ez-Zübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. c. 18, s. 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. O, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. Abdilmelik olup nesebi dedelerinden birine nispet edilmiştir. O, büyük muhaddis ve önde gelen bir imamdı. Şâfiî, kendisinden istifade etmiş, ondan fıkıh ilmini almış ve onunla birlikte Mısır'a gitmiş, ardından onunla birlikte Mekke'ye dönmüştür. Ebû Hâtim, onun hakkında şöyle demiştir: "İbn Uyeyne hakkında insanların en esbet olanıdır. O, kendi ashabının reisi ve önde gelen imamlarındandı." Ashabından pek çoğu İbn Uyeyne'nin önde gelen arkadaşlarındandı. Muhammed Muhammed Ahmed eş-Şerîf, fi Riyâdi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Dâr et-Tabâa el-Muhammediyye, Kahire, 1985, s. 126.

²⁵Hicaz muhaddislerinin önde geleni, yetmişden fazla tâbiî ile görüşmüş, güvenilir (sika) bir imam, Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981. c.8 s.457-508; el-Mizzî, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman. *Tahzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980. c. 11, s. 162-174; Hatipoğlu, İbrahim, "Süfyân b. Uyeyne". *DİA*. c. 38, s. 18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

²⁶Hicaz'ın fakih tâbiîlerinden, elliden fazla sahâbî ile görüşmüş, hadiste titiz. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Dâru'l-Fikr, 1995, c.4, s.100-101; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. nşr. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'rifa, 1963. c. 2, s.18; Kahraman Abdullah, "Tâvûs b. Keysân". *DİA*. c. 40, s. 185-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

²⁷Sika, muhaddis, İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975), 9/151; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 10/31; Zehebî, *Siyer*, 12/426; Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman, *Tahzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'î'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 26/165.

²⁸Hadisleri en iyi muhafaza edenlerden, rivayetinde titiz, İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/399; Zehebî, *Siyer*, 9/566; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 2/610; İbn Hacer *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/268.

²⁹Zührî'den en sağlam rivayet edenler arasında, İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/465; Zehebî, *Siyer*, 7/9; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 4/190; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/219.

³⁰Sika, doğru sözlü; ancak ircâ ithamı bulunan bir muhaddis, İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî (Haydarabad: Meclisü Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1952), 4/362; İbn Ebî Hatim, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, 1/338; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 1963), II, 267.

"Sahibü's-sünne" olarak anılır, hadiste üstün güvenilirlik, İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/164; Zehebî, *Siyer*, 9/140-156; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 4/348; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/131.

3. Muhteva Analizi

Hadisin dirâyet yönünden tahlili, metnin doğru anlaşılması ve muhtemel yorum farklılıklarının ortaya konulması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda öncelikle rivayette geçen bazı kelimelerin lugavî anlamları incelenerek hadisin anlam sınırları tayin edilecektir. Ardından hadis şârihleri ve müfessirler tarafından yapılan yorumlara yer verilerek rivayetin muhtevasına dair ilmî değerlendirmeler ele alınacaktır. Sonuç olarak da hadisin lafzından hareketle gündeme gelen, 'Bu rivayet herkesin mutlaka zina edeceği anlamına mı gelmektedir?' sorusu tartışılacak; konunun dirâyet ilminin yöntemleri çerçevesinde, özellikle de ahlâkî ve itikadî boyutları dikkate alınarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Böylece rivayetin dilsel, yorumsal ve tartışmalı yönleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış olacaktır.

Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd'un Ma'mer yoluyla rivayet ettikleri hadiste de Ebû Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Allah Rasulü (s.a.v) buyurdu ki: "*Âdemoğluna zinadan payı yazılmıştır; bu mutlaka ona erişecektir. Gözün zinası bakmak, dilin zinası konuşmaktır, nefis arzu eder, şehvet duyar; tenasül organı ise bunu ya doğrular ya da yalanlar.*"³² Müslim, Yûnus b. Yezîd tarikiyle de bu hadisi rivayet etmiş ve benzer lafızlarla nakletmiştir.³³ Ebû Dâvûd'un rivayetinde ise şu lafız yer almaktadır: '*Âdemoğluna zinadan bir pay yazılmıştır.*' Buradaki '*kutibe*' (كُتِبَ) ifadesinden maksat, bunun Allah tarafından ezelde takdir edilip hükme bağlandığı ve Levh-i Mahfûz'da kayıt altına alındığıdır.³⁴

4. Ayette ve Hadiste Geçen Kelimelerin Analizleri

Hadis ve ayetlerde geçen kelimelerin lugavî kökeni, kullanım bağlamı ve terimleşmiş anlamları, metnin doğru anlaşılmasında belirleyici olduğu için bu bölümde ilgili kelimeler dilbilimsel ve bağlamsal yönleriyle incelenecektir.

"**Göz ile görme**" ile "**kalp ile görme**"nin anlamı, gözle bakmak, kalp ile idrak etmek, ilim ve zanna dayalı olarak anlamak. "Onu bilgili gördüm" ifadesinde olduğu gibi; bu, bilen kimseler arasında bilinen bir şeyin hakikatine vakıf olmak anlamına gelir.³⁵ Rü'yet kavramı, kelâm âlimleri arasında genel olarak "görme" fiilinin hakikî veya mecazî anlamda kullanılması bakımından müşterek bir içerik taşır. Hakikî kullanımda rü'yet, gözle idrak etmeyi; mecazî kullanımda ise bir şeyin mahiyetinin bilinip kavranmasını ifade eder. Nitekim çoğu kelâmcı, rü'yetin ancak **mevcut ve bilinen** bir nesne hakkında söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda "şey" kavramı da tartışılmış; birçok âlim "şey" in varlığı bilinen, hissedilen ve dış dünyada sabit olan varlıklar için kullanıldığını ifade etmiştir. Kur'an'da geçen "Allah her şeyi yaratandır" ifadesindeki "şey" kelimesi bu geniş kapsama işaret eder ve mef'ûl anlamında bir masdar olarak tüm yaratılmış varlıkları kuşatır. Benzer şekilde "De ki: Tanıklık bakımından hangi şey daha büyüktür?" ayeti de "şey" in kapsamlı anlam alanını göstermektedir. Dolayısıyla rü'yet tartışmalarında "şey"

³² Buhârî, *İsti'zan*, 12.

³³ Müslim, *Kader*, 20.

³⁴ Ebû Dâvûd, *'Nikâh'*, 44.

³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/107-108.

kavramının sınırları belirlenmeden rü'yetin mahiyeti üzerine yapılacak değerlendirmeler eksik kalacağından, klasik âlimler bu iki kavramı birlikte ele almışlardır.³⁶

“el-Lemem” kelimesi köken olarak bir **mastardır** ve “bir şeye yönelmek, ona yaklaşmak ve temas etmek” anlamlarına gelir. Kur’ân’da geçen “Onlardan yeme” ifadesi, “onlara yaklaşma” anlamında bu kullanımın bir örneğidir. Arap dilinde kelime bazen “bir şeye hafifçe dokunmak, yakın temas etmek” anlamını da taşır; nitekim “Şiddetli açlık mirasa yaklaşır, hatta kemikleri kırarak hâle getirir” şeklindeki atasözünde de bu anlam bulunur. Kur’ân’daki “el-lamem” (اللم) ise, çoğu müfessire göre **büyük günahın dışında kalan küçük sürçmeleri** ifade eder. Bazı âlimlere göre bu kelime, **zina gibi büyük bir günaha yaklaşmayı**, yani bakmak, dokunmak gibi fiilleri anlatır. Bir başka görüşte, “el-lemem” günaha bulaşmak fakat **ısrar etmemek** olarak açıklanmıştır. Arapların “Biz suya ancak yaklaşıyoruz” sözündeki gibi, kelime “yaklaşmak fakat tam olarak içine girmemek” anlamında da kullanılır. Diğer bazı âlimler ise “el-lemem”i, **işlenip bırakılan**, tekrarı olmayan ve bu yönüyle büyük-küçük fark etmeksizin geçici hataları kapsayan fiiller olarak yorumlamıştır.³⁷ Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivayetle: اللمم; bakış, gülüş ve konuşmadır. Yani zinaya götüren giriş adımlarıdır.³⁸ İbn Abbâs’ın (r.a.) اللمم hakkında söylediği: Ebû Hüreyre’nin zikrettiği anlamdır. Burada kastedilen, zinaya götüren fiiller olup, bunlar küçük günah kapsamında değerlendirilir. İbn Abbâs, bu konuda Allah (c.c)’ın şu ayetini delil getirmiştir: “O kimseler ki, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar, ancak küçük sürçmeler hariç...”³⁹ Gerçekte, {اللم} (küçük günah) bir türü de şehvetle ilgili olanlardır ki, insan fıtratı buna meyillidir. Nitekim Allah (c.c) buyurmuştur: “Kadınlara, oğullara, yüklerle altın ve gümüşe, salma atlara, davarlara ve ekinlere karşı beslenen aşırı sevgi insanlar için süslü gösterildi”⁴⁰

Büyük günahlar (كَبَائِرُ الْإِثْمِ) Bunlar, Allah’ın yasakladığı en büyük günahlar olup, çirkinlikleri ve kötülükleri büyüktür. Zinâ, sihir, haksız yere cana kıyma, yetim malını yemek, faiz yemek, savaş günü kaçmak, iffetli kadınlara zina iftirasında bulunmak ve anne-babaya isyan etmek gibi fiiller bu kapsamda değerlendirilir.⁴¹

Fuhşiyat; (الفواحش) Açık ve çirkin olan her fiil için kullanılır. Ancak burada kastedilen, zinâ ve Allah’a isyan niteliğindeki büyük günahlardır.⁴²

Şirk: Allah’a ortak koşmak, en büyük günah olup, asla bağışlanmaz. Diğer büyük günahlar ise derecelerine göre farklılık arz eder. Bu büyük günahlar, kişi tövbe etmedikçe, Allah’ın belirlediği had cezası veya kısas uygulanmadıkça bağışlanmaz.⁴³

³⁶ En’am, 6/19; Zümer, 39/62; Muhammed eş-Şerîf, fi Riyâdi’s-Sünne, s. 138.

³⁷ En’am, 6/121; Muhammed eş-Şerîf, fi Riyâdi’s-Sünne, s. 139.

³⁸ Nesâî, İsti’azâh Ebû Dâvûd, Nikâh, 44, 27.

³⁹ Necm, 53/32; İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, 13/108.

⁴⁰ Ali İmrân, 3/14.

⁴¹ Zehebî, Kitâbü’l-Kebâir, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983), 15-20; İbn Hacer el-Heytemî, ez-Zevâcîr ‘an İktirâfi’l-Kebâir, thk. Mahmud b. Muhammed b. el-Cündî (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1993), 1/35-50.

⁴² Muhammed eş-Şerîf, fi Riyâdi’s-Sünne, s. 140.

⁴³ Muhammed eş-Şerîf, fi Riyâdi’s-Sünne, s. 140.

Küçük günahlar (الصغائر): Büyük günahların dışında kalan ve anlam olarak küçük günahlar kategorisine giren fiillerdir. Bunlar çoğunlukla, insanın zaafından veya nefsin zaafından kaynaklanır. Çoğu zaman bunlar bağışlanır ve görmezden gelinir. Ancak ısrarla işlenmeleri hâlinde, büyük günah hükmüne ulaşabilirler.⁴⁴

“حُطَّةٌ / الحُطَّ” kelimesi sözlükte “nasip, pay” anlamına gelir. r-Râğib'e (ö. V/IX) göre ayrıca “fazilet ve hayırdan alınan pay” manasında da kullanılır. Yine “hisseden ayrılan bölüm, kısım” anlamına gelir. Burada kastedilen de kişinin “payı ve nasibi”dir. Nitekim bazı rivayetlerde “نصيبه” şeklinde de geçmiştir ki, bu da “kişiye ayrılmış olan belirli pay” demektir.⁴⁵ “النِّسْبَةُ” ise, “kadınla nikâh akdi olmaksızın cinsel ilişki”yi ifade eder. “أَدْرَكَ” kelimesi “ona ulaşmak, mutlaka vuku bulmak” demektir. Daha genel olarak “bir şeye yetişmek, ona kavuşmak” anlamına gelir.⁴⁶ “الِإِحْوَالُ” kelimesi “الْحَوْلُ”, kökünden bir şeyin değişmesi ve başka bir hâle dönüşmesi anlamına gelir. İnsana ait hallerde ise onun hayatındaki değişimlere, bedenine, yıllık işlerine ve Allah'ın kudretinden gelen tüm yenilenmelere işaret eder. “الْحِيلَةُ” kelimesi, “kişinin gizlice bir amaca ulaşmak için başvurduğu yol, imkân” demektir. Aynı zamanda “güç ve kuvvet, tasarrufta bulunabilme yetisi” anlamlarını da taşır. Bu kelime aslen bir şeyi değiştirmek, dönüştürmek, güzel bir şekilde yönlendirmek demektir. Burada ise Allah'ın yazdığı şeyden insanın kaçamaması, gücü veya imkânı olsa bile bundan kurtulamayacağı ifade edilmektedir.⁴⁷

Hadislerin yorumunda farklı boyutların dikkate alınması, rivâyetin hem itikadî hem ahlâkî hem de fikhî yönlerini ortaya koymaktadır. Nitekim “Âdemoğluna zinadan payı yazılmıştır” hadisi, klasik ve modern kaynaklarda kader-irade, günah-sevap ve ahlâkî sorumluluk ekseninde değerlendirilmiştir. Bu rivâyet, bir yandan Allah'ın ezeli ilminde takdir edilen imtihan gerçeğini (كُتِبَ) vurgularken, diğer yandan insanın iradesini ve fiillerinden sorumlu tutulmasını ön plana çıkarmaktadır.⁴⁸ Aynı zamanda günahın psikolojik süreçleri göz, dil, kalp ve fiil üzerinden kademeli biçimde açıklanarak, küçük günahların önemsenmemesi hâlinde büyük günaha dönüşebileceği uyarısında bulunmaktadır.⁴⁹ Bu bağlamda hadis, kader-tevekkül inancıyla bireysel ahlâkî sorumluluğu bütünleştiren çok boyutlu bir metin olarak ele alınmalıdır.

Hadisin kaderle ilişkili yönü, Allah'ın ezeli ilminde takdir edilen hakikatin insan fiilleriyle ilişkisini göstermektedir. Rivâyette geçen “Âdemoğluna zinadan payı yazılmıştır” ifadesi, Levh-i Mahfûz'da kayıtlı olan ilâhî takdire işaret eder.⁵⁰ Ancak bu takdir, kulun irade ve sorumluluğunu ortadan kaldırmaz; bilakis insanın tercihleriyle

⁴⁴ Râğıb el-İsfahânî. *Müfredâtü l-fâzi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts. s. 271.

⁴⁵ er-Râğıb, *Müfredât*, s. 271.

Muhammed eş-Şerîf, fi Riyâdi's-Sünne, s. 143.

⁴⁶ el-Mu'cemü'l-'Arabî el-Esâsî, haz. (Arap dillerinden bir heyet), Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilâtı (ALECSO) adına, Tunus: Dârü'l-Lurûs, ts."d-r-k" md.

⁴⁷ Muhammed eş-Şerîf, fi Riyâdi's-Sünne, s. 143.

⁴⁸ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, 16/206.

⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/26.

⁵⁰ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, 16/206.

şekillenen davranışların Allah'ın ilmiyle uyumlu bir şekilde cereyan ettiğini ortaya koyar. Böylece hadis, kader anlayışı ile insanın sorumluluk bilincini uzlaştırıcı bir perspektif sunmaktadır.⁵¹

Ehl-i Sünnet'e göre Allah'ın takdiri ezelde sabittir; hiçbir şey O'nun iradesi dışında gerçekleşmez. Bununla birlikte kullar, ilâhî emir ve yasaklara muhatap oldukları için fiillerinden sorumludurlar. Kişinin salih amel işlemesi Allah'ın onun hakkında dilediği saadetin; günah işlemesi ise şakavetin bir alameti olarak görülür. Böylece kader inancı, hem ilâhî kudretin mutlaklığını hem de insanın sorumluluğunu birlikte vurgulayan dengeli bir çerçeveye sunar.

Kader-tevekkül ilişkisini ortaya koyan hadiste Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Bil ki bütün ümmet sana fayda vermek üzere toplansa, Allah'ın senin için yazdığından başka bir şeyle fayda veremez; zarar vermek üzere toplansa, Allah'ın senin hakkında takdir ettiğinden başka bir şeyle zarar veremez. Kalemler kaldırılmış, sahifeler kurumuştur."⁵² Bu rivayet, ezelde yazılan kaderin değişmeyeceğini belirtirken, müminin tevekkül ederek çabasını sürdürmesi gerektiğini de ifade eder.

Kur'an, kader ve tevekkül ilişkisinin temel ilkesini şu ayette açıkça ortaya koyar: "De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla isabet etmez. O bizim velimizdir. Müminler yalnızca Allah'a tevekkül etsinler."⁵³ Ayet, müminin başına gelen her şeyin ilâhî iradenin bir sonucu olduğunu bildirirken, insan iradesini ve sorumluluğunu da ortadan kaldırmaz.

Klasik kaynaklarda Ehl-i Sünnet'in kader anlayışı şu şekilde özetlenir: İbn 'Abdilber'e göre, "Allah Teâlâ kulların amelleri konusunda hükmünü vermiştir ve her şey O'nun takdiri doğrultusunda cereyan eder."⁵⁴ İbn Battâl ise kaderi, "kulların fiillerinin Allah'ın ilmi, iradesi ve takdiri kapsamında meydana gelmesi" şeklinde tanımlamış; buna rağmen amelin farziyetinin devam ettiğini vurgulamıştır.⁵⁵ el-Hattâbî de kader hadislerinin, "ezelde hükmün belli olması sebebiyle amel etmeyi gereksiz gören" anlayışları düzeltmek için gönderildiğini belirtir. Ona göre Allah'ın ezeli bilgisi, kulların sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.⁵⁶ Kur'an'da ilâhî kudretin kuşatıcılığını ifade eden "O, emri gökten yere kadar düzenler"⁵⁷ ayeti ise kaderin sadece beşerî sorumluluk boyutuyla sınırlı olmadığını, kâinatın bütün düzeninin ilâhî takdire dayandığını göstermektedir.

⁵¹ Mustafa el-A'zamî, *Studies in Early Hadith Literature*, s. 112-114.

⁵² Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Sıfatü'l-Kıyâme", 59; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001, 5/267; İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîh İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988, 2/71.

⁵³ Tevbe, 9/51.

⁵⁴ ⁵⁴ İbn 'Abdilber, Ebû 'Umar Yûsuf b. Abdillâh. *el-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-'Alvî - Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî, Rıbat: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Suûnî'l-İslâmiyye, 1387/1967, 18/68-70.

⁵⁵ İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 10 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003, 15/463.

⁵⁶ el-Hattâbî, Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî (ö. 388/998). *Ma'âlimü's-Sünen fî Şerhi Ebî Dâvûd*. nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. Halep: Matba'atü'l-İlmiyye, 1351/1932, 4/206.

⁵⁷ Secde, 32/5

Özetle kader inancı, Ehl-i Sünnet anlayışında hem Allah'ın mutlak irade ve kudretini hem de kulun irade, sorumluluk ve amel yükümlülüğünü birlikte esas alan bütüncül bir ilke olarak ele alınmaktadır.

5. Ahlâkî Analiz

Hadisin ahlâkî boyutu, günahın aşamalı bir şekilde gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. Göz, dil ve kalbin zikredilmesi; günahın önce bakış ve sözle başladığını, ardından kalpte kökleştiğini ve nihayet fiilî eyleme dönüştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda hadis, küçük günahların küçümsenmemesi gerektiğini; zira ısrarla tekrarlandığında büyük günah hükmü kazanabileceğini bildirmektedir.⁵⁸ Böylece rivâyet, bireyin ahlâkî sorumluluğunu hatırlatmakla kalmaz; aynı zamanda günah-takvâ dengesinde bilinçli bir tutum geliştirmesi gerektiğine de işaret eder.⁵⁹

5.1. Göz, Kulak ve Dil Zinası

Hadiste zikredilen göz, kulak ve dilin zinâsı, hakikî zinaya giden sürecin basamaklarını göstermektedir. İbn Hacer'in ifadesiyle dil, kalpteki şehveti ve arzuyu dışa vuran bir organdır; bu nedenle yabancı bir kadınla lüzumsuz konuşma, kişinin nefsinde meyil oluşturabilir ve bu meyil, şeytanın vesvesesiyle birleşerek kişiyi günaha yaklaştırır.⁶⁰ Bu yönüyle konuşmanın zinâ olarak adlandırılması, onun hakikî zinaya götüren öncülerden biri olması sebebiyledir. Burada dikkat çeken nokta, sözün sadece dilde kalmayıp kalbi ve davranışları şekillendirmesidir. Nitekim Allah Rasulü (s.a.v), dil ve iffet arasındaki ilişkiye vurgu yaparak, "Kim bana iki çenesi arasındaki (dilini) ve iki bacağı arasındaki (iffetini) koruyacağına dair garanti verirse, ben de ona cenneti garanti ederim"⁶¹ buyurmuştur. Bu rivayet, iffetin korunmasının sadece bedensel bir mesele olmadığını, dilin de iffetin en önemli tamamlayıcısı olduğunu teyit etmektedir. İbnü'r-Receb'e göre, dilin korunması iffetin muhafazasında anahtar rol oynar; çünkü kişi çoğu zaman dilinden çıkan sözlerle fitneye kapı aralar.⁶² Günümüzde de dilin ahlâkî boyutu yalnızca bireysel değil, toplumsal açıdan da önemlidir. Gıybet, iftira ve dedikodu gibi dil ile işlenen günahlar sadece kişisel ahlâkî zedelemekle kalmaz; aynı zamanda sosyal güveni ve müminler arasındaki kardeşliği de zedeler.

Allah Rasulü (s.a.v), Muâz b. Cebel'e (r.a.) hitaben, "İnsanları yüzüstü cehenneme sürükleyen, dillerinin kazandıklarından başka bir şey midir?"⁶³ buyurarak dilin kişinin ahiret akıbeti üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla dilin zinâsı, sadece mahremiyet ilişkilerinde değil, insanın bütün ahlâkî sorumluluk alanlarında dikkat etmesi gereken bir husustur.

⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/26.

⁵⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes*, "زنا" md.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/26.

⁶¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Rikâk", 23; Tirmizî, *el-Câmi'*, "Züh'd", 61.

⁶² İbn Receb el-Hanbelî, *Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem*, Kahire: Mektebetü'l-İmân, 1415/1994, 2/245.

⁶³ Tirmizî, "İmân", 8.

5.2. Kalbin Günaha Temayülü

Zinaya giden süreçte kalbin rolü, diğer organlardan daha belirleyici ve etkin olduğu kabul edilmiştir. Zira kalp, arzuların ve niyetlerin merkezidir. Kalpte yer eden şehvet, “tasdik” (doğrulama) ile günahın fiile dönüşmesine zemin hazırlar. Buna karşılık, kişi Allah korkusuyla kalbini bu arzulardan uzak tutarsa, bu “fercin tekzibi” yani günaha düşmeyi engelleyen bir irade anlamına gelir.⁶⁴ Bu açıdan kalp, günahın başlangıç noktası olmakla birlikte, aynı zamanda iffetli kalmanın da merkezidir. Kur’ân’da “Onların kalplerinde hastalık vardır”⁶⁵ buyurularak, günaha temayülün kalbi hasta ettiği vurgulanmıştır. Kalbin tasfiyesi, ancak zikrullah ve ibadetle mümkündür. Böylece kalp, günaha meyleden bir merkez olmaktan çıkar, takvânın ve iffetin kaynağına dönüşür.

Ahlâkî açıdan burada önemli olan, küçük günahların küçümsenmemesidir. Zira küçük günahlar kalpte iz bırakır ve zamanla büyük günahlara kapı aralayabilir. Bu sebeple hadisler, kalbin her türlü günahî temayülden korunması gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

5.3. İffet, Takvâ ve Nefis Terbiyesi

İffet, hem erkek hem de kadın için şehveti kontrol etme ve harama giden yolları kapatma iradesidir. Kur’ân’da iffetli kullar, övgüyle zikredilmiş; özellikle Hz. Meryem’in, iffetini korumanın en güzel örneklerinden biri olarak gösterilmiştir.⁶⁶ Aynı şekilde, müminlerin en belirgin vasfı da ırzlarını korumaları olarak tanımlanmıştır.⁶⁷

Takvâ, iffetin temel dayanağıdır. Mümin erkeklere “Gözlerini (haramdan) sakınsınlar, ferçlerini korusunlar”⁶⁸ emri, takvâ ile iffetin ayrılmaz bağına ortaya koymaktadır. Dolayısıyla iffeti korumak, sadece bireysel bir fazilet değil; imanî bir yükümlülük ve sosyal ahlâkın temeli olarak anlaşılmıştır. Allah Rasulü (s.a.v), “Müslümanların hangisi daha faziletlidir?” sorusuna, “Müslümanların, dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir”⁶⁹ buyurarak, iffetin sadece cinsellikle sınırlı kalmadığını, sosyal güvenin ve toplumsal barışın da bir parçası olduğunu göstermiştir.

Ahlâkî açıdan iffet, insanı şehvetin esaretinden kurtarır, iradeyi güçlendirir ve kul ile Rabbi arasında güçlü bir bağ kurar. İffetin zayıflaması ise, bireysel ahlâkı bozduğu gibi, aile düzenini sarsar ve toplumun güven temelini zedeler. Bu sebeple Kur’ân, iffetsizlikle ilgili en ağır uyarıları getirmiş, iffetli kadınlara iftira atanları hem dünyada hem ahirette lanetle tehdit etmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Müslim, “Kader”, 3.

⁶⁵ Bakara, 2/10.

⁶⁶ Tahrîm, 66/12.

⁶⁷ Mü’minün, 23/5-7.

⁶⁸ Nur, 24/30.

⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, “İmân”, 4; Müslim, *İmân*, 65.

⁷⁰ Nur, 24/23.

5.4. Adımlardan Amellere: Günaha Götüren Yollar ve Korunma Yöntemleri

Hadiste geçen “erkeğin zinası ayaklarıdır” ifadesi ise, erkeğin harama doğru yürümesini ifade eder. Bedenin zinası ise yürümek suretiyle harama yaklaşımdır. Yani erkek, zinaya götüren yerlere gitmek amacıyla attığı her adımında günah kazanır. Buna göre, erkek veya kadın, şehvet uyandıran veya harama çağıran yerlere gitmek için adım atması, bu da zinanın bir türüdür. Adımlar, tıpkı konuşma ve bakış gibi zinanın mukaddimelerindendir. Bir kişinin, zinaya yaklaşmak gayesiyle bir kadının evine gitmesi, onunla buluşmak veya yalnız kalmak için yürüyüş yapması da buna dâhildir. Nitekim Allah (c.c), bu tür adımların ve yürüyüşlerin harama götürdüğünü ve sakınmak gerektiğini bildirmiştir. Zinaya giden yollar arasında, kadının bulunduğu yere yaklaşmak, onunla buluşmak için yürümek ve adımlarını buna göre atmak da yer alır. Bundan hareketle insanın, dinî veya dünyevî bir maslahat olmadıkça tehlikeye atılmaması gerekir. Şayet böyle bir maslahat söz konusu ise, kişinin fitnelerden korunmak amacıyla evinde oturması daha uygundur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v) fitnelerle karşılaştığında selâmet yolunu göstererek şöyle buyurmuştur: “Evinde otur, dilini tut.”⁷¹

Allah (c.c) insana bahşettiği nimetlerden biri de, çok sayıda eklem ve mafsaldır. İnsanın bu eklemler sayesinde hareket edebilmesi, tüm organlarının sağlıklı olması ve organlarının selâmette bulunması, şükür ve muhafazayı gerektiren büyük nimetlerdendir. Hadiste, “İnsan, sabah kalktığında her bir eklemi için bir sadaka vermekle mükelleftir”⁷² buyrulmuştur. Hadiste şu şekilde zikredilmektedir: “Her tesbih bir sadaka, her tekbir bir sadaka, her tahmid bir sadaka, her tehlil bir sadaka, iyiliği emretmek bir sadaka, kötülükten sakındırmak da bir sadakadır. Bütün bunlar kuşluk vakti kılınan iki rekât namaz ile karşılanır.”⁷³

Sonuç olarak; selâmet nimetinin şükrü, insanın kendisine ihsan edilen bedensel ve ruhsal imkânları Allah'ın rızasına uygun bir şekilde kullanmasıyla yerine getirilir. Bu da, ibadetlerin ihyası, ahlâkî erdemlerin korunması, hayır ve iyilik faaliyetlerine katılım ile topluma fayda sağlayan her türlü çalışmada görünür hale gelir. Böylelikle insan, sahip olduğu nimetleri sadece şahsî bir kazanım olarak değil, ilâhî emaneti ifa etmenin sorumluluğu olarak değerlendirmiş olur.

6. Fıkhi Analiz

Âlimler mezkûr rivayetten hareketle bu durumu “seddu'z-zerâi” ilkesiyle ilişkilendirmişlerdir. Buna göre, zinaya götüren bakış, konuşma ve dokunma gibi fiillerin haram kılınmasının gerekçesi açıklanmıştır. Hadis aynı zamanda, müminin günah karşısında sürekli tevbe ve muhasebe hâlinde bulunması gerektiğini hatırlatmaktadır.⁷⁴ Güncel literatürde ise bu hadis, İslâm ceza hukukunda “önleyici tedbirler” bağlamında ele

⁷¹ Tirmizi, 2406.

⁷² Buhârî, 72; Müslim, Zekât, 56.

⁷³ İbn Hibbân, Sahih, 3381.

⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 5/158; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 10/132.

alınmakta ve modern hukuk sistemlerindeki suç öncesi engelleyici yaklaşımlarla karşılaştırılmaktadır⁷⁵

Bu bağlamda İslam Hukukçuları, erkeklerin yabancı kadınlara ve kadınların da yabancı erkeklere el sürmesini haram görmüşlerdir.⁷⁶ Zaruret hâllerinde -tedavi, yardım, boğulmak üzere olanı kurtarma gibi- ise caiz görmüşlerdir. Bakış konusunda ihtilaf etmişlerse de çoğunluk bakışın da haram olduğu görüşündedir.⁷⁷ Şehvetle bakmanın haram olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁷⁸ Ancak zaruret miktarınca bakmak câizdir.⁷⁹ Eğer dokunma, kasıtsız ve şehvetten uzak olarak, ayrıca elbiseler üzerinden olursa bunda bir sakınca yoktur.⁸⁰ Nitekim bazı rivayetlerde, tokalaşmanın bu şekilde caiz olduğu geçmektedir.⁸¹ Bu da şehvetin bulunmaması ve halvet hâlinin olmaması şartıyla ancak caiz olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.⁸² Klasik fıkıh kaynaklarında kadın-erkek arasındaki fizikî temas meselesi, özellikle *musâfaha* bağlamında ayrıntılı biçimde ele alınmış; mahrem olmayan bir kadınla doğrudan el temasının, fitne ve şehvet ihtimali sebebiyle çoğunluk tarafından caiz görülmediği belirtilmiştir.⁸³ Bununla birlikte, şehvetin söz konusu olmadığı durumlarda dahi ihtiyatlı davranmanın uygun olacağı ifade edilmiş; zaruret veya ciddi bir ihtiyaç hâlinde ise temasın bir engel üzerinden gerçekleşmesi şartıyla ruhsat bulunduğunu dile getiren görüşler öne çıkmıştır.⁸⁴ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî literatüründe yer alan bu yaklaşım, dokunmanın haram oluşunu fitne ihtimaliyle ilişkilendiren açıklamalarla temellendirilmiş olup, özellikle zaruret hâllerinde eldiven veya elbise gibi bir engelin bulunmasının şart koşulduğu belirtilmiştir.⁸⁵ Çağdaş fıkıh meclislerinin kararlarında da benzer doğrultuda, zorunlu resmî veya profesyonel temas durumlarında engel üzerinden gerçekleştirilen musâfahanın ruhsat kapsamında değerlendirilebileceği, bunun dışında ise ihtiyatın tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁶

7. Herkes mi Zina Edecek? Tartışması

Hadiste zikredilen “zinadan nasip” ifadesi, müfessirlerin ve hadis şârihlerin açıklamalarına göre fiilî zinayı değil, zinaya götüren yolları ve onun başlangıç aşamalarını ifade etmektedir. Nitekim rivayette, gözlerin zinâsı bakmak, kulakların zinâsı işitmek, ellerin zinâsı tutmak, ayakların zinâsı yürümek ve nihayet cinsel organın ya bunu gerçekleştireceği ya da uzak duracağı zikredilmiştir.⁸⁷ Bu ifadeler, fiilî zinanın her insan için zorunlu olmadığına, ancak şehvet duygusunun tabii olarak herkeste mevcut

⁷⁵ Yusuf el-Karadâvî, *el-Halâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, s. 243-245.

⁷⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000, 6/367.

⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997, 6/229-231.

⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1983, 7/459.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993, 10/152.

⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. Kahire: Dârü'l-Hadis, 1995, 2/35.

⁸¹ İbn Mâce, *Sünen*, “Nikâh”, 20; Tirmizî, *Sünen*, “Rada”, 17.

⁸² Uludağ, Süleyman, “Halvet” DİA, İstanbul, 1997, 15/386-387.

⁸³ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, thk. Mahmud Matarci (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997), 4/515; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud vd. (Riyad: Dârü'l-Âlemiyye, 2003), 6/369.

⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah et-Türki vd. (Riyad: Dârü'l-Âlemiyye, 1997), 7/459.

⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 6/369; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/459.

⁸⁶ Mecma' el-Fikhu'l-İslâmî, “Kararlar ve Tavsiyeler”, Karar No: 23 (Cidde, 2000).

⁸⁷ Buhârî, “İstîzân”, 12; Müslim, “Kader”, 20.

bulunduğuna işaret eder. Mezkûr âyette geçen “الَّذِينَ يَحْتَبُونَ كِبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ” “ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir. Şüphesiz rabbinin bağışlaması çok geniştir.” (el-lemem) ifadesinin küçük sürçmelerin affa konu olabileceğini, fakat büyük günahlardan sakınmanın esas sorumluluk olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁸ Müfessirler “el-lemem”i; insanın iradesi dışında aklına gelen günah düşünceleri, istemeden gerçekleşen bakışlar veya küçük sürçmeler olarak yorumlamışlardır.⁸⁹ Bu da, insanın tabiatında bulunan şehvetin fiilî günaha dönüşmediği sürece ilâhî affın konusu olacağını göstermektedir.

Hadis ilmi açısından bakıldığında, rivayetin farklı tariklerle sabit olduğu ve şârihlerin ittifakla bunu mecazî bir anlatım olarak yorumladıkları görülmektedir. Mesela İbn Hacer, Nevevî ve Kurtubî gibi âlimler, hadiste geçen “nasip” kelimesini “her insanda şehvet duygusu bulunması” şeklinde açıklamış, bunu mutlak anlamda fiilî zina ile özdeşleştirmemişlerdir.⁹⁰

Aklî delil yönünden ise insan fıtratı gereği şehvet hissine sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu duygu, neslin devamı için yaratılmıştır. Eğer hadis, “herkes mutlaka zina yapacaktır” anlamına gelseydi, insanın irade ve sorumluluğu ortadan kalkar ve insanın iradesine hiçbir ehemmiyet verilmeyecekti. Oysaki İslâm’da sorumluluk, irade ile yapılan fiillere bağlanmıştır.⁹¹ Dolayısıyla herkesin zinadan bir “nasibi” olması, bu duygunun insanda bulunmasına işaret eder; ancak bu duygu fiilî günaha dönüşmek mecburiyetinde değildir. Aklın temel ilkesi olan ihtiyar burada devreye girmekte, kişi şehvet duygusunu helal yolla tatmin edebileceği gibi, iradesini kullanarak harama düşmekten de uzak durabilir. Modern araştırmalarda da benzer bir çizgi görülmektedir. M. F. Abdülbâkî, *Mu‘cemu’l-müfehres*’te ilgili rivayetleri topluca göstererek bu rivayetin sahih oluşuna dikkat çekmiştir.⁹² Çağdaş araştırmacılar ise, söz konusu hadis ve âyetin insan psikolojisiyle tam bir uyum gösterdiğini; İslâm’ın günah anlayışında insanın zaaflarını, eğilimlerini ve içsel çatışmalarını dikkate alan gerçekçi bir yaklaşım bulunduğunu vurgulamışlardır.⁹³

Bütün bu deliller ışığında şu sonuca ulaşmak mümkündür: İnsanda şehvet duygusu yaratılıştan var olup bu durum, her bireyin zinaya karşı bir “nasip” taşıdığı anlamına gelmektedir. Ancak bu nasip, fiilî zinadan ziyade bakış, işitme, düşünce gibi zinaya zemin hazırlayan küçük sürçmelerle sınırlıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan *el-lemem* kavramı da bu tür küçük günahların Allah’ın affına konu olabileceğini, buna karşılık fiilî zinanın büyük günah olarak kesin biçimde haram kılındığını göstermektedir. Dolayısıyla “herkes zina yapar” ifadesi ilmî ve aklî açıdan doğru değildir; zira herkes şehvetten bir pay taşımakla birlikte bu payın fiilî zinaya dönüşmesi zorunlu değildir.

⁸⁸ en-Necm 53/32.

⁸⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 22/502; Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 9/498; Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, 17/92.

⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, 11/26; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, 16/206; Kurtubî, *el-Câmi ‘*, 17/92.

⁹¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkindî. *Te’vilâtü’l-Kur’ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu v.dğr. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010. 15/512.

⁹² M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu‘cemu’l-müfehres li-Elfâzî’l-Hadîsi’n-Nebevî*, Kahire: Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1943, “znw” md.

⁹³ Yusuf el-Karadâvî, *el-Halâl ve’l-Harâm fı’l-İslâm*, çev. Abdulkadir Şener (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 284-286; Muhammed Gazâlî, *el-Kadâyü’l-Kübra*, (Kahire: Dârü’l-Şurûk, 1991), 112-115.

Sonuç

Bu çalışmada, en-Necm sûresi 32. âyetinde geçen “el-lemem” kavramını hadis rivayetleri, müfessirlerin yorumları ve İslâm hukukundaki karşılıkları çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, “el-lemem”in yalnızca fiilî günahları değil, aynı zamanda niyet, kalbî temayül, düşünce, söz ve sosyal ilişkilerde ortaya çıkan davranış biçimlerini de kapsayan geniş bir sorumluluk alanına işaret ettiğini göstermektedir.

Müfessirlerin rivayet ve yorumları, kavramın bazen kalpte beliren fakat fiile dönüşmeyen temayüller, bazen de tevbe ile terk edilen küçük günahlar şeklinde anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, “el-lemem”in insanın hem bireysel iç dünyası hem de toplumsal ilişkilerindeki ahlâkî boyutlarını içeren bütüncül bir kavram olduğunu göstermektedir. Böylece ayet, insanın nefsiyle mücadelesini vurgularken aynı zamanda başkalarını rencide etmeyen, adalet ve ölçüye dayalı bir sosyal düzeni de önceleyen bir ahlâk anlayışına zemin hazırladığını görmekteyiz.

Hadis rivayetleri özellikle niyet ve fiil arasındaki bağa dikkat çekmektedir. Allah Rasûlunun (s.a.v.) el-lemem’i “gözün zinâsı bakmaktır, dilin zinâsı konuşmaktır, kalbin zinâsı temenni ve arzudur; ferç ise bunları doğrular veya yalanlar” şeklinde açıklayan beyanı, insanın sadece görünen eylemlerinden değil, kalbî yönelimlerinden de sorumlu tutulduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber, bu tür zaafların ilahî rahmet kapsamına dâhil edilmesi, İslâm düşüncesinde sorumluluk ile affedicilik arasında dengeli bir tutumun bulunduğunu göstermektedir.

Kader ve irade meselesi açısından da “el-lemem” kavramı önemli ipuçları sunmaktadır. Âdem ile Mûsâ (a.s) kıssası çerçevesinde yapılan değerlendirmeler, Allah’ın takdirinin ezeli olmasının insanın özgür iradesini ortadan kaldırmadığını; bilakis insanın kendi iradesiyle sorumluluk altına girdiğini göstermektedir. Böylece İslâm düşüncesinde kader inancı ile ahlâkî sorumluluk bilinci arasında sağlıklı bir denge kurulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Ahlâkî boyut açısından ise, kavramın tövbe, nefis muhasebesi ve kalbî arınma ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Küçük günahlar karşısında sürekli bir içsel denetim ve tevbe hali içinde bulunan kişi, bireysel anlamda manevî olgunluğa yaklaşırken toplumsal anlamda da güven, adalet ve saygıyı pekiştiren bir tavır ortaya koymaktadır.

Sonuç itibarıyla, “el-lemem” kavramı İslâm ahlâk düşüncesinde günah, niyet, sorumluluk ve ilahî rahmet arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir perspektifle ele alıp değerlendirilmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla düşünüldüğünde, kavramın ahlâkî olgunlaşmaya rehberlik eden ve insanın ilahî rahmete yönelişini kolaylaştıran merkezi bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, “el-lemem”in psikolojik, sosyolojik ve tasavvufi boyutlarının da incelenmesi, kavramın İslâm düşüncesindeki yerini daha kapsamlı bir şekilde ortaya koyacaktır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. el-Müsned. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.

- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. el-Câmi' u's-Şaḥîḥ. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- el-Hattâbî, Hamd b. Muhammed. Ma'âlimü's-sünen fi şerhi Ebî Dâvûd. Halep: Maṭba'atü'l-İlmiyye, 1932.
- el-Kasânî, Alâuddîn. Bedâ'i' u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.
- el-Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman. Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- el-Mu'cemü'l-'Arabî el-Esâsî. haz. Arap Dilcilerinden Bir Heyet. Tunus: Dâru'l-Lurûs (ALECSO), ts.
- el-Müslim, Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi' u's-Şaḥîḥ. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- en-Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Fahreddîn er-Râzî. Mefâtîhu'l-ğayb. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 1981.
- Hatipoğlu, İbrahim. "Süfyân b. Uyeyne." DİA. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 18-20.
- İbn 'Abdilberr, Ebû 'Umar Yûsuf. el-İstizkâr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. Reddû'l-muḥtâr 'alâ'd-Dürrü'l-muḥtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef. Şerhu Şaḥîḥi'l-Buḥârî. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî. Cemheratü'l-luğa. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman. el-Cerḥ ve't-ta'dîl. Haydarâbâd: Meclisü Dâireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah. el-Muşannef. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1989.
- İbn Hacer el-Askalânî. Fethu'l-Bârî bi-şerhi Şaḥîḥi'l-Buḥârî. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1989.
- Tehzîbü't-Tehzîb. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1325.
- Tehzîbü't-Tehzîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân. el-İḥsân fi takrîbi Şaḥîḥi İbn Hibbân. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- es-Sikât. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâ'îl b. 'Umer. Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. Riyad: Dâru Taybe, 1999.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. Lisânü'l-'Arab. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Receb el-Ĥanbelî. Câmi'ü'l-'ulûm ve'l-hikam. Kahire: Mektebetü'l-İmân, 1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec. Keşfü'l-müşkil min ĥadîsi's-Şaĥîĥayn. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1997.
- Karagöz, İsmail. "Necm Sûresinin Otuz İkinci Âyetinde Geçen 'Lemem' Kelimesi Bağlamında Küçük ve Büyük Günah Meselesi." *Diyanet İlmî Dergi* 60/3 (2024), 845–872.
- Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed. el-Câmi' li-aĥkâmi'l-Ķur'ân. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Mâzerî, Ebû 'Abdillâh. el-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim. Beyrut: Dâru'l-Garb, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Manşûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî. Te'vilâtü'l-Ķur'ân. thk. Ahmet Vanlıoğlu v.dğr. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005–2010.
- Mustafa el-A'zamî. Studies in Early Hadith Literature. Indianapolis: American Trust Publications, 1978.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. el-Mecmû' şerĥu'l-Muhezzeb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. el-Minhâc fî şerĥi Şaĥîĥi Müslim b. el-Ĥaccâc. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, 1972.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. Minhâcü't-tâlibîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Râgıb el-İsfahânî. Müfredâtü elfâzi'l-Ķur'ân. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr. el-Mebsût. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 1993.

